

ÖSSZEFOGLALÓ

A középkorral foglalkozó történészek számára érdekes és izgalmas kérdést vet fel, hogy létezett-e görög püspökség a középkori Bács városában. A középkori magyar egyházi kultúrában vannak bizánci elemek, tagadhatatlan, hogy a görög egyházi kapcsolatok is szerepet játszottak a magyarság krisztianizációjában, azonban kérdéses, hogy görög rítusú egyházi intézmények léteztek-e a mai Bácska területén. A tanulmány a már megjelent és a még nem közölt szakirodalmat és forrásokat hasonlítja össze, elemzi, és ezek figyelembe vételével próbál választ adni a fent említett kérdéskörre.

Kulcsszavak: Bács, bács-kalocsai érsekség, Bizánc, kereszténység, ortodox vallás

APSTRAKT

Istoričarima, koji se bave srednjim vekom, fascinantna je tema da li je postojala grčka pravoslavna episkopija u Baču u srednjem veku. U srednjovekovnoj ugarskoj crkvenoj tradiciji postoje mnogobrojni vizantijski elementi, i ova činjenica potvrđuje da je grčka crkva igrala važnu ulogu u širenju hrišćanstva među Ugarima. Međutim, još uvek je diskutabilno da li su postojale grčke crkvene institucije u današnjoj Bačkoj. Ova studija analizira već izdatu i još ne publikovanu istoriografiju, literaturu i izvore u pokušaju da dá odgovor na gore spomenuta pitanja.

Ključne reči: Bač, Bačko-Kaločka nadbiskupija, Vizantija, hrišćanstvo, pravoslavna vera

ABSTRACT

For medieval historians find the theory of the Orthodox Bishopric in Bač to be rather fascinating. In the medieval Hungarian church culture, there were undeniable elements from the Byzantine Orthodox Church. From these facts we can conclude that Orthodox Christianity took a really important place in spreading the faith of Jesus Christ in Hungary. However, we cannot be sure if there were Orthodox ecclesiastical institutions on the territory of modern Bačka. The aim of this study is to represent the historical research and resources, which were used in modern historiography so that we could address the issues of the Orthodox Bishopric of Bač.

Keywords: Bač, archbishopric of Bač - Kalocsa, Byzantium, Christianity, Orthodox Church

Évkönyv 2017, XII. évfolyam, 1. szám
Újvidéki Egyetem
Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar

PFEIFFER Attila
Újvidéki Egyetem
Bölcsészettudományi Kar
attilapfeiffer88@gmail.com

ETO: 2-9
27-772-028.73(439 Bács) (091)
262.2(439 Bács)(091)
262.2(439 Kalocsa)(091)
Eredeti tudományos munka
A leadás időpontja: 2017. június 16.
Az elfogadás időpontja: 2017. október 8.
Terjedelem: 174–182

ADALÉKOK A BÁCSI GÖRÖG PÜSPÖKSÉG KÉRDÉSÉHEZ

*Additions to the question of existence of the orthodox
episcopate in Bács*

*Prilozi u vezi pitanja postojanja pravoslavne episkopije
u Baču*

A magyar kereszténység kialakulásának vizsgálatakor fontos figyelembe vennünk a Kárpát-medencében a honfoglalást megelőzően már létező keresztény tradíciókat, vallásokat és a hittérítő munkát. Ebben a kérdésben semmiféleképpen sem lehet elhanyagolni a bizánci egyház szerepét. Metód, a görög hittérítő minden bizonnyal tevékenykedett a mai Pannónia területén, ám hatása a magyar kereszténységre vitatott. A magyarországi történészek többsége egyetért abban, hogy Metód munkássága nem hatott jelentős mértékben a magyarországi kereszténységre. Ezzel szemben a szláv¹, és benne a szerb történétírók meghatározónak tartják hittérítő tevékenységét a keresztény magyar állam kialakításában.

A 950-es évektől elterjed a magyarság körében a kereszténység. A Kárpát-medence keleti részében működő bizánci missziós püspökség jelenléte nem engedte, hogy a magyarok megtelepedését követően kivesszenek a keresztény tradíciók a Pannon-medencében. Taksony (950 után – 970-es évek eleje) magyar fejedelem 962-ben hittérítőket kért XII. János pápától, hogy ezzel megkerülje az ország keleti területein missziót folytató bizánci hittérítést.² A magyar küldöttség meghallgatásra talált Rómában, és a pápa 963 tavaszán Zacheus nevű papját a magyarok missziós püspökévé szentelte. Ezután két legátus kíséretében útnak indította Magyarországra az új missziós püspököt (Kristó 2007: 84–85). Mindezek ellenére a görög térítés is folytatódott. A görögök a térítést valószínűleg bolgár–szláv tolmácsok segítségével végezték, mivel a szlávokkal régóta együtt élő magyarok legtöbbje értett valamit szláv nyelven. Annak ellenére, hogy a magyarság teljes megtérítését nem a bizánci egyház végezte el, döntő szerepe volt a Bizánccal való kapcsolat megromlásának, sőt

¹ Ezek a történészek Ante Sekulić, Paškal Cvekan, Antun Lovrić, Rudolf Šmit és Richard Marsina.

² Ennek az az oka, hogy a magyarok ezekben az években továbbra is több portyázó hadjáratot folytattak déli irányba. A portyázó magyar seregek nemegyszer a bizánci fővárosig, Konstantinápolyig is eljutottak. Nyugat felé fordította a fejedelmi törzs vezetőit az is, hogy Bizánccban, illetve a bizánci keresztység elnyerésével az Árpádok csakis a második helyre szorulhattak volna. Ennek az az oka, hogy a Gyula törzs megelőzte az Árpádokat a bizánci kereszténység felvételében.

elmérgesedésének, melynek hatására Taksony fejedelem kezdeményezése nyomán Géza nagyfejedelem a magyar külpolitikát nyugati beállítottságúvá tette (Karácsonyi 1985: 4).

Géza fejedelem (972–997) valláspolitikáját az a meglátás irányította, hogy a magyarság törzsi-nemzetségi szervezete, a zsákmányszerző háborúi pusztulásba taszítják a nemzetet (Szántó 1984: 310–311). Különösen akkor vált veszélyessé a helyzet, amikor a német és a görög császár házassággal³ megpecsételt szövetséget kötött, melynek következtében Magyarország harapófogóba került. Ebből a megfontolásból küldött követeket 972-ben Ottó császárhoz, azzal a szándékkal, hogy bejelentse megkeresztelési szándékát (Font 2004: 17). Bruno Sankt Gallen-i szerzetes munkájának köszönhetően megindult a magyarok megkeresztelkedése. 973-ban a quedlinburgi „nemzetközi tanácskozásra”⁴ Géza fejedelem 12 főúrból álló követséget küldött. Még ebben az évben több mint ötezer előkelő magyar keresztelt meg ezek szolganépeivel együtt Bruno és paptársai. Ezzel megindult a nyugati rítusú kereszténység felvétele Magyarországon (Karácsonyi 1985: 5).

A keresztény magyar állam megalapítója I. (Szent) István (997/1000–1038) királyt a pogány magyarok keresztény hitre térítésében és az egyházszervezésben külföldről jött főpapok, így Asztrik-Atanáz és Szent Gellért segítették. Országá területén tíz egyházmegyét szervezett (Kristó 2007: 85). Esztergom és Kalocsa érseki székhely lett, és István további nyolc püspökséget alapított.⁵ A tíz közül a legvitatottabb a kalocsai, későbbiekben bácsikalocsai egyházmegye. Vitatott témák közé tartozik, hogy mikor jött létre az egyházmegye, eredetileg érsekségként vagy püspökségként szerveződött-e meg, ha érsekségként, akkor mivel magyarázható az a tény, hogy a Magyar Királyság az egyház- és országszervezés időszakában két érseki székhellyel rendelkezett. Vitás kérdés továbbá, hogy miért éppen Kalocsán szervezett egyházmegyét István király⁶, valamint hogy miért és mikor került át a

³ II. Ottó német-római császár és a bizánci császár lánya, Theophanu házassága, melyet 972. április 14-én kötöttek.

⁴ 973 húsvétján I. (Nagy) Ottó (936–973) német-római császár Quedlinburgban fejedelmi gyűlést tartott, amelyet a keresztény hatalmak találkozájának szánt. Géza ugyan személyesen nem ment el a gyűlésre, de tizenkét főúrból álló követséget küldött. A találkozó után a császár egy püspököt és papokat küldött Magyarországra, ezzel vette kezdetét a hittérítés, amely a fejedelmi család udvarhelyei körül indult meg. Bár Géza megkeresztelt uralkodó volt, címe, mindenekelőtt a koronázás hiánya miatt, még nélkülözte a keresztény király hivatalos elismertetését. A fejedelem számára a kereszténység nem vallási, hanem politikai kérdés volt, a kereszténység felvétele a külpolitikai biztonságot és a központosítás eszközeit egyaránt jelentette.

⁵ Ezek a püspökségek: a győri (1001), az egri (valószínű 1004), a pécsi (1009), a veszprémi (1009), az erdélyi (1009), a csanádi (1009) és váci (1009 után), valamint a bihari (1020-as évek).

⁶ A tudomány a mai napig nem tud egységes választ adni arra a kérdésre, hogy miért alapított I. (Szent) István magyar király két érsekséget, egyet Esztergomban, egyet pedig Kalocsán. Kalocsa eredeti jogállásáról megoszlanak a vélemények. Számos kutató szerint I. (Szent) István király (997–1038) csak püspökséget hozott létre Kalocsán, és ez emelkedett valamilyen oknál fogva később, a XI. század közepéig érseki rangra. Érdekes tény továbbá az is, hogy a XII. században kelt oklevelekben a kalocsai vagy a bácsi érsek miért püspökként szerepel? Egyes kutatások ezt azzal magyarázzák, hogy az, aki írta ezeket a dokumentumokat, valószínűleg le kívánta minősíteni a kalocsai érseket. A két érsekség közötti rivalizálás tehát megfigyelhető. Az is vitás kérdés, hogy miért pont a jelentéktelen Kalocsa településre esett István király választása. Néhányan ezt a kelet-magyarországi hittérítéssel magyarázzák. Szerintük a keleti területeken élő magyarsághoz Kalocsa közelebb volt, és innen folytattak missziós tevékenységet. Ugyanakkor az sem elhanyagolható tény, hogy Erdélyben István király szervezett püspökségeket, így nem valószínű, hogy ez volt a valódi ok.

székhely Kalocsáról Bács városába. Magyarázható-e ez csupán azzal az egyszerűnek tűnő magyarázattal, hogy Bács jelentősebb település volt Kalocsánál, vagy esetleg mélyebbre kell ásnunk a kérdés megválaszolásához? Talán azért került át, mert már István király idején létezett ott latin püspökség? Boba Imre úgy vélte, hogy a bácsi egyházmegyét akkor csak újjászervezték, mely így a sirmiumi püspökség nyomába lépett.⁷ Néhány magyarországi történész elképzelhetőnek tartja, hogy a XI. század első felében volt a településen püspöki székhely.⁸ Nem mindennapi az a tény sem, hogy bár kialakult az új székhely, a korábbi sem vesztette el jelentőségét, így a XII. század folyamán kétközpontú egyházmegyévé alakult. Fontos továbbá azon is elmélkedni, hogy Bácsban az érseki székhely áthelyezése előtt, vagy akár azzal együtt létezett-e görögkeleti püspökség. Ezt a felvetést a szerb és a magyar történészek közül is többen elképzelhetőnek tartják.⁹

Érdekes tény, hogy a Pannon-medence hosszú ideig volt különféle népek otthona, főleg a népvándorlás idején, majd az azt követő időszakban. Ezeknek a népcsoportoknak, ha meg akartak maradni a Kárpát-medencében, be kellett illeszkedniük a keresztény Európába. Ehhez pedig arra volt szükség, hogy felvegyék a kereszténység valamelyik formáját, vagy a keletit, vagy a nyugatit. Azt, hogy melyik nép melyik hitre tért át, melyik egyház tagja lett, nagyban befolyásolta az adott terület földrajzi elhelyezkedése, hogy Konstantinápolyhoz vagy Rómához volt-e közelebb. Továbbá hatottak rá a szomszédos népek, illetve az, hogy melyik egyház küldött hittérítőket közéjük. A Pannon-medencébe a VI. században letelepedett szláv népcsoportokhoz Bizáncból érkeztek hittérítők, a szaloniki testvérpár, Cirill és Metód személyében.¹⁰ Metód missziós tevékenysége bár vitatott, feltételezhetjük, hogy háttal volt a Magyarországon kialakult egyházi szervezet alakulására (Karácsonyi 1985: 6).

A magyar krisztianizációban szerepet játszott a bizánci kereszténység, így az ország déli, keleti felére, a bizánci kereszténység területével határos részekre kiterjedő kalocsai érseki tartományt megpróbálták Bizáncból eredeztetni. Először 1971-ben Oikonomidés tett erre kísérletet (Oikonomidés 1976: 524–533), majd a magyar bizantinológiában az 1990-es évek közepén Baán István (Baán 1995: 1167–1170). A feltevés alapját az adta, hogy 1028 januárjában, Konstantinápolyban, a pátriárka zsinatán említették Joanneszt, Turkia metropolitáját. Turkia a bizánci forrásokban Magyarország megjelölésére is szolgált, ezért Oikonomidés úgy gondolta, hogy az említett főpap Magyarországról egy görög rítusú érsekség vezetőjeként érkezett a zsinatra. Joannesz érseket a metropoliták névjegyzékének végén említették, tehát a szerző szerint nem lehetett régi alapítású az egyházmegyéje. A Kárpát-medencei görög érsekség létrejöttét így a bizánci–magyar kapcsolatok rendeződése

⁷ Boba Imre saját véleményét nem jelentette meg, kéziratban maradt munkáját a hagyaték szakmai gondozója, Petrovics István adta ki 2005-ben.

⁸ A Romsics Ignác által szerkesztett *Magyarország története* című sorozatkötetben a Font Márta által írt Államalapítás 970–1038 kötet 51. oldalán a magyarországi egyházszerzet kiépítését tekinthetjük meg. E térkép szerint talán létezett Bácsban 1030-ban püspöki szék, de mivel az évszám mellett kérdőjel található, nem tudhatjuk biztosan, hogy a szerző csak az évszámban kételkedik-e, vagy esetleg magának a püspökségnek a létezésében is.

⁹ Ezek a történészek közé tartozik a Magyarországon tevékenykedő Gyóni Mátyás és Baán István.

¹⁰ Bizánci hittérítők, akik a IX. században végeztek hittérítő munkát a szlávok körében.

jeleként az 1002–1028 közötti időszakra helyezte, amelynek feladata lett volna a konstantinápolyi pátriárka fennhatóságát elismerő, tehát a bizánci rítus szerint megkeresztelkedők egyházba szervezése (Beck 1980: 129). Baán István szerint a bizánci magyar metropolita tisztség a 12. század végéig fennállt. Megszűnése összefüggésben volt a Bizánci Birodalom hanyatlásával. Az érsekség egy Antonius nevű vezetőjéhez tartozónak gondolta azt az ismeretlen helyen előkerült ólompecsétet, amelynek körirata „Antonius protosynkellosnak és Turkia elnökének pecsétje”. Előkerült egy másik, ugyancsak 11. századra keltezett ólompecsét, amelynek körirata: „Uram, segítsd meg Theophylaktost, a türkök püspökét” (Moravcsik 1934: 253). A türkök főpapjához kapcsolt pecsétek száma azóta tovább bővült. Laurent 1965-ben egy harmadik pecsétet is közreadott, amely egy Démétrios nevű püspöké volt. Hátoldalán lévő felirat a következő: „Védj meg engem, Démétrios, a türkök papját!” és pecsétábráján Szűz Mária mellképe szerepel „Isten Anyja” felirattal. A görög metropolita központjának a külföldi szerző Bácsot tartotta (Kosztá 2014: 102–103).

Talán ma is az egyik legvitatottabb kérdések közé tartozik az, hogy Bács városa lehetett-e székhelye valamely görögkeleti püspökségnek? A délszláv történétírók közül a témával kapcsolatban Ante Sekulić, Antun Lovrić és Paškal Cvekan osztják azt a véleményt, miszerint a Bácsban létesült püspökséget talán Jusztiniánusz bizánci császár alapíthatta, és később Szent Metód emelte érseki rangra 868-ban, amikor is a pápa őt Rómában Pannónia érsekévé nevezte ki (Sekulić 1978: 19, Lovrić 1975: 3, Cvekan 1985: 14–15). Az írott emlékek hiányában erre a kérdésre nem tudunk egyértelmű választ adni.

Rajtuk kívül néhány magyar történész is, mint például Gyóni Mátyás és Baán István, elképzelhetőnek tartja, hogy a szerémségi püspökség székhelye lehetett Bács városa. A fent említett történészek többsége Kinnamosz bizánci történétíróra¹¹ és Idrisi arab utazóra hivatkozik. Kinnamosz 1164-ben feljegyezte, hogy „Pagatzion... város metropolisa a sirmioniaknak, itt tartózkodik a nép főpapja...” (Moravcsik 1934: 221). A város elnevezése, melyet Kinnamosz a munkájában használ, a Pagatzion, feltehetően az ómagyar eredetű Bayacsi elnevezésből ered (Стојковски 2010: 380–381). A 12. század közepi Bácsról szóló információk, továbbá az, hogy Bácsnak volt görög neve, Pagatzion, nem igazolják az érseki központ görög voltát. A bácsi székeskáptalan korai említése viszont egyértelműen cáfolja azt, mivel a bizánci egyház nem ismerte a székeskáptalan intézményét (Kosztá 2014: 102). Idrisi Bácsról írt híres művében¹² megtudhatjuk, hogy „híres város, amelyet a többi nagyváros mellett tartanak számon. Itt piacok, kereskedések, iparosok és görög tudósok találhatóak...” (Elter 1985: 59). Azok a történészek, akik Idrisire hivatkoznak, úgy vélik, hogy munkájában a „görög tudósok” bizánci egyházi személyek, hisz a középkorban szinte csak az egyház tagjai lehettek művelt emberek.

Baán István egy, az 1980-as években előkerült 12. századi bizánci püspökséglistával (notitia episcopatumum)¹³ bővítette az esetleges magyarországi görög érsekséggel kapcso-

¹¹ Joánnész Kinnamosz görög történétíró, aki a XII. században élt. Munkájában Mánuelosz Komnénosz bizánci császár hadjáratairól tudósít a Magyar Királyság elleni háborúban.

¹² Idrisi XII. századi arab utazó, aki útleírásában a mai Bácsról és környékéről is beszámol.

¹³ Notitia episcopatumum: püspökségi jegyzékek, összeírások.

latba hozható források számát. A felsorolás a 60. helyen említi Turkia metropoliáját. Alapítását Baán Szent István uralkodásának második felére helyezi. Az említett lista 61. helyén sorolják fel az orosz érsekséget, amelyről az első adat 1039-ből származott. A bizánci érsek alá tartozónak gondolja a veszprémvölgyi görög apácamonostort, amely görög nyelvű alapítólevele szerint közvetlenül egy metropolita alatt állt. A szerinte az 1018 előtt alapított veszprémvölgyi monostor¹⁴ is a görög érsek alá tartozott, így az érsekség létrejöttét az 1010-es évek közepére helyezte. Megalapításában döntő szerepet lát a Szent István és II. Basileos császár (976–1025) között létrejött szövetségnek, amelyet Imre herceg és egy ismeretlen nevű bizánci hercegnő házasságával is megszilárdítottak. A dinasztikus házasságot és a görög érsekség alapítását úgy tekintette, hogy Szent István uralkodásának második felében határozottan Bizánc irányába orientálódott volna (Baán 1995: 1167–1170). Baán István a Szegeden kiadott tanulmányában az ortodox érsekséget Kalocsával azonosította, amely alá rendelték a korábban alapított három görög püspökséget, az erdélyi, a bihari és a csanádi egyházmegyéket. Álláspontja szerint tehát a görög érsekséggel mintegy összefogták a kelet-magyarországi görög püspökségeket. Így 1015 előtt a nyugati országrészen latin rítusú püspökségeket, míg a Dunától keletre görög püspökségeket alapítottak volna. A latin esztergomi és a kalocsai bizánci érseki tartomány szerinte a 11. században békésen megfértek egymás mellett. A szegedi tanulmány (Baán 1995: 16–26) szerint a görög érsekség a 12. század elejére latin rítusúvá alakult át, mivel a Hartvik-legenda¹⁵ már azt állítja, hogy Kalocsa kezdettől fogva latin volt. A latin főpapoknak köszönhetően Kalocsa lassanként de facto kikerült a pátriárka ellenőrzése alól, de továbbra is voltak görög papjai és egyházi közösségei (Baán 1995: 19–26). A másik, a Századokban megjelent rövid tanulmány szintén hangoztatja, hogy a görög érsekség alapítása előtt voltak már bizánci püspökségek Magyarországon, így a metropolia valójában a görög egyházszerkezet összevonását jelentette, és a 12. század végén szűnt csak meg. Feltevésszerűen ugyan, de Turkia metropoliáját a bácsi érsekségnek gondolja, amelyet 1135-ben egyesítettek a latin szertartású Kalocsával. Baán István mindkét tanulmánya kidolgozatlan rövidsége és ellentmondásai okán csak a téma vázlatos felvetésének tekinthető. A magyarországi görög egyháztartomány létét szinte visszhang nélkül elutasította a magyarországi szakirodalom (Kosztá 2014: 103).

Szent István egy önálló, a német birodalmi egyháztól és a bizánci császár felügyelete alatt álló görög egyházszerkezettől független, közvetlenül a Pápaság alá tartozó egyházigazgatás kialakítására törekedett. A politikai és kormányzati szempontból meghatározó püspökségi szervezetben így nem kapott szerepet a Német Birodalomhoz hasonlóan Bizánc sem. A görög kereszténység kizárólag a kormányzati szempontból másodlagos monasztikus egyházszerkezetben lehetett jelen, de abban is számszerűen messze lemaradva a bencések monostoraitól (Kosztá 2014: 107).

¹⁴ A veszprémvölgyi görög apácák kolostorának romja Veszprém legrégebbi ismert épületegyüttese. A kolostort, Magyarország egyik legkorábbi női zárdáját az első ezredforduló táján (1018-ban) Szent István alapította a fia, Szent Imre királyfi bizánci felesége kíséretében érkező bazilissza (görög ortodox) apácák számára.

¹⁵ Szent István legkésőbb született élettörténete, mely felhasználta az előző két, hasonló tárgyú legendát, Hartvik püspök munkája, és a középkorban István király hivatalos életrajzává vált. E legenda szerkesztményről és szerzőjéről szól ez az írás.

A Baán István által bizáncinak gondolt keleti egyházmegyék főpapjainak nevei között egyet sem találunk, amelyről bizton állíthatjuk görög származását. A Baán István által gyanúba hozott, 1050/1051-ben említett György kalocsai érsek sem tekinthető annak. Ezt igazolja, hogy IX. Leó pápa környezetében említik a források, a pápával és a kíséretében lévő francia püspökökkel közösen vesz részt Lotharingiában latin liturgikus tevékenységekben (Gombos 1937/1938: 1451, 1641). A turkiai érsekséget említő püspökséglista sem tekinthető teljes mértékben megbízható forrásnak. Georg Beck kiváló bizantinológus szerint az ún. *notitia episcopatum* összeírásokat sem lehet teljesen vitán felül álló forrásnak tekinteni. Ezek a listák esetenként csak az igényeket, nem pedig a tényleges valóságot tükrözik. Egyáltalán nem biztos, hogy a bennük megnevezett püspökség a valóságban is létezett az összeírás idején (Beck 1959: 148). A szóban forgó 1981-ben előkerült *notitia episcopatum* lista pedig nem említi az esetleges magyar érsekség székhelyét, mindez inkább annak missziós eredetét és igényfenntartó jellegét mutatja (Koszta 2014: 105).

Baán Istvánon kívül a magyar történészek közül még Gyóni Mátyás tartja elképzelhetőnek azt, hogy Bácsban görög egyházi központ létezhetett. Gyóni Kinnamosz munkáját kommentálva azt a megjegyzést teszi, hogy Bács e vidék városainak egyházi központja, vagyis a metropolisza. Továbbá hozzáfűzi, hogy a lakosság a keleti egyházhoz tartozik, és ezért Bizánchoz húz (Gyóni 1939: 104–105). Boris Stojkovski, szerb történész azt tartja lehetségesnek, hogy Bács volt a szerémi egyház központja, mivel ott biztosan élt ortodox vallású lakosság (Стојковски 2010: 381). Ezt a tényt igazolja Makk Ferenc és Koszta László is, bár ők cáfolják azt az elképzelést, miszerint Bácsban görög egyházi központ létezett volna (Makk 2000: 21–22).

Györffy György 20. századi magyar történész szerint a Sirmiumban régóta létező görög püspökséget Salamon király (1063–1074) és Géza herceg 1071–72-es hadjárata után Bácsra telepítették. A bács-szerémi görög püspökség és a kalocsai római érsekség egyesült aztán a 11. század végén napirendre tűzött uniós kísérletek nyomán a bács-kalocsai érsekségben, s az egyházmegye élére római érsek került. Az egyházmegyének azonban két székhelye és két székeskáptalana maradt, Bácscon pedig még egy ideig tovább létezett a görög egyházi testület (Györffy 1952: 340–343). A jelenkori magyarországi történészek nem egyeznek Györffy elméletével.

A Kalocsán, majd a 12. század elejétől jobbra Bácsott székelő érsekek egyértelműen a magyar király környezetéhez tartoztak, és kizárható, hogy Bizánctól érkeztek volna. Kalocsa 12. század eleji latin jellegét megcáfolhatatlanul bizonyítja, hogy főpapja 1104 táján

a pápától kapta palliumát.¹⁶ A 11–12. századi magyar egyházi kultúrában természetesen vannak a bizánci kereszténységből átvett elemek. Így tagadhatatlan, hogy a bizánci egyházi kapcsolatok is komoly szerepet játszottak a magyarság krisztianizációjában, azonban vitán felül áll a latin kereszténység dominanciája. Elképzelhetetlen, hogy ha közel két évszázadon keresztül egy görög érseki tartomány működött volna Magyarországon, akkor a korabeli írásbeliségben, könyvmásolásban, illetve az egyházi művészetben ilyen alárendelt szerepet kapott volna a görög egyház kultúrája. Egyetlen görög nyelvű Árpád-kori oklevélet ismerünk, a veszprémvölgyi monostor alapítólevelét (Kosztza 2009: 70–71).

Összegzés

Összegzésként elmondhatjuk, hogy a bizánci kultúra és az ortodox kereszténység hatását nem lehet figyelmen kívül hagyni, hiszen a bizánciak kezdték meg a dél-magyarországi és erdélyi törzsek megtérítését a 10. század közepén. Az eddigi kutatások bebizonyították, hogy a bizánci egyháznak volt befolyása a magyarországi egyházi életre is. A 11. és 12. századi politikai eseményeket szem előtt tartva úgy véljük, hogy a 11. század második felétől egészen a 12. század második feléig létezhetett görög rítusú püspökség Bács városában. Erre utalnak Idrisi arab utazó és Kinnamosz bizánci történetíró leírásai is. Ezekből megtudhatjuk, hogy a városban élhettek ortodox kereszténységet valló lakosok, akik könnyen lehet, hogy görög nemzetiségűek voltak. Annyi biztos, hogy a néhai Magyar Királyság és a Bizánci Császárság határaitól nem messze levő Bács városa mindkét vallás központja lehetett a fent említett századfordulókon. A Sirmiumban régóta létező görög püspökséget az 1071–72-es hadjáratok után Bácsra telepítették. A bács-szerémi görög püspökség és a kalocsai római érsekség egyesült aztán a 11. század végén napirendre tűzött uniós kísérletek nyomán a bács-kalocsai érsekségben, sőt a kalocsai érsekek is áthelyezték központjukat Bács városába. Ezt a tényt támasztják alá forrásaink, melyekben az érsekek bácsi érseként szerepelnek.

¹⁶ Pallium (vállszalag), eredetileg a bizánci udvar ceremóniájából származó méltóságjelvény volt, amely Nyugaton kezdetben csak a pápát illette meg. A pápa idővel – elsősorban Nagy Szent Gergely pápától kezdve – különös kegyének jeleként egy-egy alkalommal távoli főpapoknak is adományozott palliumot. A pallium a 8. század végén, a 9. század elején vált az érsekek jelvényévé. A Pápaság ezután kialakította a pallium adományozásának új aktusát, amely az érsekek megerősítésével volt összekötve, s úgy állították be az érseki hatalmat, hogy az a pápai autoritásból ered. A 10. századi palliumadományozó privilégiumokból kitűnik, hogy a pápák a pallium átvételétől és az eskü letételétől tették függővé a suffraganeusok ordinálásának jogát. Azonban ezt a gyakorlatot csak a 11. század közepe után lehetett rendszeresen alkalmazni, de kötelező érvényűvé csak a 12. század végén tudták tenni a pápák, és a leendő érsekek római utazásával (visitatio luminum apostolorum) kötötték össze. További érseki jelvények az érseki kereszt és az ún. naccus, az a bíborszínű lepel, amellyel az érsekek lovaikat letakarhatták. Az érseki insigneák viselése korlátozott volt, csak saját érseki tartományon belül, az engedélyezett napokon – általában nagyobb egyházi ünnepeken és az egyházmegye patrónusának ünnepein – hordhatták. Pápa vagy legatus de latere előtt az érsekek szintén nem használhatták jelvényeiket. A 11. századtól néhány püspökség is kapott palliumviselési jogot.

Források

- Elter István (1985): Magyarország Idrisi földrajzi művében (1154), *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*, Acta Historica 87, Szeged
- Gombos, Albinus Franciscus (1937–1938): *Catalogus fontium historiae Hungaricae II*, Budapest
- Moravcsik Gyula (1934): *A magyar történet bizánci forrásai*, Budapest
- Szakirodalom
- Baán István (1995): „Turkia metropóliája” Újabb adalék a bizánci egyház történetéhez a középkori Magyarországon, *Századok*, 129, Budapest
- Beck, Hans-Georg (1959): *Kirche und theologische Literatur im byzantinischen Reich*, München
- Cvekan, Paškal (1985): *Franjevci u Baču*, Virovitica
- Elter István (1985): Magyarország Idrisi földrajzi művében (1154), *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae*, Acta Historica 87, Szeged
- Font Márta (2009): Államalapítás 970-1038, Romsics Ignác (szerk.): *Magyarország története 2*, Budapest
- Gyóni Mátyás (1938): *Magyarország és a magyarság a bizánci források tükrében*, Budapest
- Győrffy György (1952): *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I*, Budapest
- Karácsonyi János (1985): *Magyarország egyháztörténete*, Budapest
- Kosztá László (2012): *Fejezetek a korai magyar egyház történetéből*, Doktori értekezés, melyet a Szegedi Tudományegyetemen védett meg.
- Kristó Gyula (2007): *Magyarország története 895-1301*, Budapest
- Lovrić, Antun (1975): *Iz prošlosti Bača*, Bač
- Makk Ferenc (2000): A kalocsai érsekség bácsi székhelyének létesítéséről, Koszta László (szerk.): *Kalocsa történetéből*, Kalocsa
- Moravcsik Gyula (1934): *A magyar történet bizánci forrásai*, Budapest
- Oikonomidés, Nicolaos (1976): *À Propos des relations ecclésiastiques entre Byzance et la Hongrie au XIe siècle: le métropolitain de Turquie*, Revue des Études Sud-Est Européennes 9, London
- Sekulić, Ante (1978): *Drevni Bač*, Split
- Szántó Konrád (1987): *A katolikus egyház története*, Budapest
- Стојковски, Борис (2010): Бач средиште сремске цркве? Српска теологија данас, I књига, Београд